

Dorota Śliwa
Lublin

STRUKTURA I ZNACZENIE ZŁOŻEŃ SYNTAGMATYCZNYCH W POLSKO-FRANCUSKIEJ TERMINOLOGII PRAWNICZEJ

Zarys treści: Dla opisu struktury i znaczenia złożeń syntagmatycznych proponowana jest metoda analizy językoznawczej wyróżniająca dwa poziomy – wypowiedzi (jednostek bezpośredniej obserwacji w tekście) oraz zdania elementarnego na poziomie metajęzykowym (które są narzędziem eksplikacji sensu). Metoda ta sprawdza się w dwujęzycznej terminologii prawniczej, dzięki której możliwe jest dokładne zestawienie i wyjaśnienie ekwiwalentów terminów złożonych, form pełnych i zredukowanych, przedstawione na przykładach z francuskim rzeczownikiem *demande* i ich tłumaczeniach na język polski. Z drugiej strony pozwala ona także precyzyjnie określić znaczenie tych samych terminów, jak np. *dobro wspólne*, w różnych tekstach. Artykuł wskazuje na metodę pracy z tekstem jako uzupełnienie informacji zawartych w dwujęzycznych słownikach prawniczych.

Złożenia syntagmatyczne, czyli wyrazy złożone, których forma nie różni się od zwykłej syntagmy, są jednostkami językowymi często spotykanymi w tekstach specjalistycznych. Ich identyfikacja, analiza znaczenia oraz tłumaczenie na język obcy sprawia nieraz niemały kłopot. Tak samo jest w przypadku terminologii prawniczej, co było wielokrotnie podkreślane przez językoznawców i juryslingwistów.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie metody dystrybucyjno-kognitywnej jako propozycji narzędzia analizy złożeń syntagmatycznych w tekstach prawnych. Na przykładach złożeń endocentrycznych omówione zostanie z jednej strony tworzenie formy terminu złożonego (analizując terminy, których rdzeniem jest rzeczownik predykatywny *demande* w języku

francuskim, zaczerpnięte z dwujęzycznych słowników prawniczych, a także wyodrębnione z tekstów prawnych), a z drugiej – konstruowanie znaczenia w tekście terminu złożonego o prostej formie (*dobro wspólne*).

Metodologia dystrybucyjno-kognitywna analizy jednostek językowych w tekście

Metodologia wydobywania terminów z tekstu bazuje na analizie transformacyjno-dystrybucyjnej Z. Harrisa, uzupełnionej przez P. Lerata o elementy kognitywne, jakimi są desygnowane przez terminy koncepty oraz relacje między nimi będące reprezentacją (konceptualizacją) językową rzeczywistości. W przypadku tekstów specjalizacyjnych z danej dziedziny (m.in. prawnych) jest ona obecna w tekście (dyskursie) dzięki zakotwiczeniu go w życiu i określeniu jego parametrów przestrzenno-czasowych oraz osób wypowiadających dany tekst. Parametry te zostały określone przez E. Benvenista jako „ja–tutaj–teraz”. Teksty utworzone są przez zrealizowane wypowiedzi, które można zinterpretować, ponieważ zawierają one jednostki systemu językowego (np. zdania), a także dlatego, że można je odnieść do sytuacji, dla której możliwe jest określenie miejsca i daty.

Dwa poziomy analizy

W pracy nad opisem znaczenia struktury i znaczenia terminu złożonego w tekście punktem wyjścia jest fakt, że wyodrębnianą jednostką w tekstach jest wypowiedź (por. Harris 1990, Lerat 2002b). I ma ona postać nie tylko zdania, lecz także syntagmy, w której członem centralnym jest często rzeczownik predykatywny (odczasownikowy lub odprzymiotnikowy). Jest to więc przetworzona jednostka językowa. Jednakże strukturę danego języka oraz znaczenie w danym kontekście można zbadać dopiero na poziomie zdania elementarnego, tzw. źródłowego (por. Z. Harris). Gramatyka transformacyjno-dystrybucyjna zatrzymuje się na opisie systemu relacji predykato-argumentowych mających na celu określenie struktury danego języka jako tej, która jest nośnikiem informacji (w znaczeniu zbliżonym do matematycznej teorii informacji). P. Lerat (2006) wprowadza stopniowo poziom ontologiczny, czyli konceptualizację rzeczywistości w języku (por. językowy obraz świata). Osadzając w konkretnej wypowiedzi (tu–teraz–ja), nadaje się tej informacji charakter realny.

Z powyższych ustaleń jawi się konieczność wyodrębnienia dwóch poziomów: jednostek wypowiedzi dostępnych bezpośrednio oraz podstawowych jednostek systemu języka (struktury predykatowo-argumentowe) na poziomie metalingwistycznym.

Łącząc elementy gramatyki transformacyjno-dystrybucyjnej z semantyką kognitywną, przyjmujemy, że zdanie elementarne (źródłowe) jest to struktura predykatowo-argumentowa na poziomie metajęzykowym, która charakteryzuje się ścisłą desygnacją leksemu (predykatu i argumentu) do pojęcia (konceptu) w danej wypowiedzi. Jest ona także narzędziem eksplikacji znaczenia. Zgodnie z tą koncepcją, odpowiada ona minimalnej definicji danego obiektu rzeczywistości, jaką jest predykcja odnośnie do jednej cechy obiektu desygnowanego przez jednostki języka.

Jednostki analizy na poziomie metajęzykowym

Przyjmujemy za P. Lerat (2002b), że scenariusz jest pewną całością złożoną z „typowych czynności i stanów, wraz z właściwymi dla nich aktorami, przedmiotami i okolicznościami”, sytuując go jednak nie na poziomie wypowiedzi, lecz na poziomie metajęzykowym. Jest on określany poprzez jedną lub kilka struktur predykatowo-argumentowych zdań elementarnych, których jednostki lekсыkalne desygnują strukturę konceptualną. Niezbędne są tutaj dwa spostrzeżenia – co do relacji paradygmatycznych leksemów i co do ich struktury morfologicznej.

W układzie paradygmatycznym jednostki te tworzą pewne systemy serii leksemów połączonych ze sobą więzami hiperonimii (stopnia szczegółowości), ustanawianej w zależności od scenariusza i kategorii konceptualnych, jak np. *władza–władza polityczna–sejm*. Podkreślimy, że nie są to serie wyabstrahowane od kontekstu (choć i takie są potrzebne dla opisu systemu języka), lecz właśnie ustalane w kontekście danej wypowiedzi. Tak więc na przykład aktor danej czynności ustawodawczej może być desygnowany przez leksem *sejm*, ale też i przez leksem bardziej szczegółowy, jakim jest *ustawodawca*, którego znaczenie eksplikuje struktura predykatowo-argumentowa określająca scenariusz „dawania ustaw”.

Leksemy wyodrębnione w danym scenariuszu charakteryzują się różnym stopniem złożoności. W przytaczanym przez P. Lerata przykładzie *législation sociale*, tłumaczonym na język polski jako *ustawodawstwo społeczne*, mamy do czynienia z leksemami o złożonej strukturze morfologicznej, które desygnują pewien zbiór ustaw dotyczących polityki socjalnej państwa i będących

rezultatem pracy ustawodawcy. Ich znaczenie eksplikuje struktura predykatowo-argumentowa w języku francuskim [<parlement> *faire* <lois> <dans le domaine social>] lub [<parlement> *légifère* <dans le domaine social>]. Predykat *légiférer* odtworzony ze struktury morfologicznej rzeczownika predykatywnego *législation* jest więc predykatem kondensującym leksemę desygnującą czynność (*faire*) i rezultat czynności (*lois*). W języku polskim wyrażenie to eksplikowane jest strukturą predykatowo-argumentową [<sejm> daje <ustawę> <w dziedzinie społecznej>] i nie posiada czasownika syntetyzującego predykat i argument. Tak więc analiza struktury morfologicznej leksemów ze struktury predykatowo-argumentowej pozwala nam dostrzec odrębności poszczególnych systemów językowych.

Poziom wypowiedzi

P. Lerat rozwija koncepcję kondensacji schematów argumentów przedstawioną w 1995 r. jako „serię różnych realizacji składniowych tego samego jądra semantycznego (*noyau sémantique*)”, zastąpionego pojęciem „zleksykalizowanego scenariusza z rzeczywistości”. Biorąc pod uwagę relacje paradygmatyczne leksemów z danego scenariusza oraz złożoność ich struktury morfologicznej, możemy zdefiniować za P. Lerat (2002a) schematy wypowiedzi jako struktury predykatowo-argumentowe właściwe dla danego scenariusza, połączone relacjami wynikającymi z desygnacji poszczególnych cech konceptualizowanej rzeczywistości. Taki schemat jest następnie poddawany głębokim transformacjom składniowym (por. Harris 1976), w wyniku których otrzymujemy w tekście syntagmy, formy zredukowane, zdania w stronie biernej itd. Właśnie te schematy przetworzone w wypowiedzi (kombinacje wyrażen predykatywnych, syntagm), a nie zdania elementarne (kombinacje predykatów i argumentów), łączą się ze sobą, tworząc dany tekst. Na poziomie wypowiedzi bezpośrednio wyodrębnianą jednostką jest niekiedy wyraz, rzeczownik predykatywny kondensujący cały schemat wypowiedzeniowy. Owa kondensacja u P. Lerata (2002b) dokonuje się na płaszczyźnie składniowej. W innym artykule (2002a) autor mówi o kondensacji schematów wypowiedzi, będącymi „matrycami sformułowań”, jak np. *autorité* (władza): *autorité politique* (władza polityczna): *parlement* (sejm), *légiférer* (ustanawiać prawo), i ewentualnie *le législateur de 1958* (ustawodawca z 1958) = *le parlement qui a légiféré en 1958* (sejm, który ustanowił prawo w 1958 r.). Kondensacja ma miejsce w przypadku czasownika bądź derywatu odczasownikowego, określanego jako wyrażenie predykatywne lub rzeczownik predykatywny.

Dodajmy, że ma ona formę nie tylko jednego wyrazu, lecz także całej grupy będącej wyrażeniem złożonym (*composition*). W tym miejscu niezbędne jest przywołanie perspektywy pragmatycznej, nierozzerwalnie związanej z parametrami „ja + tutaj + teraz” danego tekstu. Kondensacja jest wynikiem zogniskowania danego elementu zgodnie z zasadą istotności i informacyjności (por. Śliwa 2000: 104). Ten czynnik pragmatyczny pozwala wytłumaczyć różnice w językowym obrazie świata danych wspólnot językowych w ich kulturze i może okazać się przydatny w badaniach dwujęzycznej terminologii.

W tym kontekście derywat odczasownikowy lub odprzymiotnikowy (rzeczownik predykatywny), zwłaszcza w językach specjalizacji, jest pojmowany jako skondensowany schemat argumentów. Koncepcja ta harmonizuje z zasadą ekonomii (zwięzłości) w komunikowaniu i zakłada, że taka forma derywatu implikuje pozostałe elementy struktury argumentowo-predykatowej z danego scenariusza, np. *location* (wyrażenia predykatywnego od czasownika *louer*) odsyła do dwóch scenariuszy: *location d'un <bien immeuble>* lub *location d'une <voiture>*. I pojawią się derywaty *le loyer (de l'appartement/de la voiture)*, *le locataire (de la villa/de la voiture)*, których znaczenie wywodzi się z danego scenariusza. Tego typu derywaty stanowią potem pierwszy człon wyrazu złożonego (zestawienia) o strukturze syntagmy. W językach specjalizacyjnych, a więc i w języku prawa, stają się one terminami desygnującymi pojęcia z zakresu prawa, choć nie nazywają wszystkich składników stanowiących dane pojęcie, jak zauważa P. Lerat (2006) za Ph. Thoiron (1994). W języku prawa – mówi dalej autor – to, co jest implicytne w takim złożeniu syntagmatycznym (wyrazie złożonym), wyeksplikowane jest w tekstach normatywnych, jak np. *droit de préemption* (prawo pierwokupu), które dotyczy nieruchomości i przynależy administracji lub lokatorowi.

Typy kondensowanych struktur predykatowo-argumentowych

Ci, którzy mają do czynienia z tekstami języka prawa, twierdzą zgodnie, że jest w nich wiele złożzeń endocentrycznych, których N1 (rzeczownik predykatywny) desygnuje czynności, stany, procesy itd. bądź ich rezultat. Takim rzeczownikiem jest francuski *demande* zakotwiczony w scenariuszu modalności prośby. Biorą w nim udział tacy uczestnicy, jak: *proszący/demandeur*, *udzielający/dispensateur*, *coś/chose*, którzy w tym ogólnym scenariuszu są metajęzykowymi hiperonimami wyznaczającymi poszczególne kategorie owych uczestników określanych w kontekście danej modalności, dla której możemy naszkicować schemat dwóch struktur predykatowo-argumentowych nie-

rozerwalnych w tym scenariuszu: P1 (proszący/*demandeur* prosić/*demandeur* udzielającego/*dispensateur* o P2) oraz P2 (udzielający/*dispensateur* udzielać/*dispenser* coś/*chose* proszącemu). Rzeczownik predykatywny modalności prośby zmienia się w zależności od stopnia uszczegółowienia w danym języku. Na przykład w języku francuskim jest to rzeczownik *demande*, któremu odpowiadają trzy rzeczowniki polskie w zależności od kontekstu: *wniosek* (w kontekście administracyjnym), *powództwo* (w kontekście sądowym) i *popyt* (w kontekście handlowym). Ramy artykułu nie pozwalają szczegółowo omówić wszystkich trzech kontekstów, więc na przykładzie syntagm z dwujęzycznych słowników prawniczych (JP, GM) z kontekstu administracyjnego prześledzimy tendencje w obu językach kondensacji drugiej predykcji P2 stanowiącej człon określający rzeczownika predykatywnego P1.

W strukturze P2 zogniskowany jest predykat

W złożeniu francuskim *demande d'ouverture de la faillite* skondensowany został predykat (*ouverture*) oraz obiekt (*faillite*), a w odpowiadającym mu wyrażeniu polskim *wniosek o wszczęcie postępowania upadłościowego* zauważamy kondensację paralelną. Człon określający zawiera kilka składników konceptualnych danego scenariusza i jest dość szczegółową nominalizacją struktury predykatowo-argumentowej.

Większy stopień kondensacji spotykamy w przypadkach, gdzie zogniskowany jest jedynie predykat: *demande d'invalidation* – *wniosek o unieważnienie*.

Przykładów ilustrujących paralelny stopień uszczegółowienia kondensacji w obu językach jest raczej niewiele, stąd zaczynamy obserwować rozbieżności. I tak, w języku francuskim skondensowany jest jedynie predykat *demande d'immatriculation*, a w języku polskim człon określający składa się z predykatu *wniosek* oraz rzeczownika desygnującego <coś> *wniosek o wpis do rejestru*. Tendencja ta potwierdzona jest na przykładzie *demande d'entraide* – *wniosek o udzielenie pomocy prawnej*. Różnica ta wynika także z odmienności leksykalnej predykatu francuskiego *s'entraider* ('pomagać sobie nawzajem'), kondensującego scenariusz, i predykatu polskiego, który jest czasownikiem podporowym *udzielić* dla rzeczownika predykatywnego *pomoc* określonego przymiotnikiem odrzeczownikowym *prawny*, desygnującego kontekst.

W strukturze P2 zogniskowany jest argument

Innym modelem kondensacji jest zogniskowanie jedynie leksemu desynuującego <coś>, charakterystyczne dla języka francuskiego, a w języku polskim notujemy nominalizacje P2 (predykat i argument desygnujący <coś>: *demande de crédit* – wniosek o udzielenie kredytu; *demande de certificat* – wniosek o wydanie świadectwa).

Obserwujemy także jeszcze jeden model charakterystyczny dla języka polskiego, w którym człon określany, będący skondensowanym predykatem lub argumentem, jest przekształcony w przymiotnik derywowany: *demande d'assurance* – wniosek o ubezpieczenie i synonimiczny wniosek ubezpieczeniowy oraz *demande de brevet*, który ma jedynie ekwiwalent *wniosek patentowy* (wersja analityczna *wniosek o patent* nie została zleksykalizowana).

Jeszcze innym wariantem kondensacji jest ta, która obejmuje kilka struktur predykatowo-argumentowych, jak sygnalizuje to francuski przykład *demande sur le barreau* – wniosek o odroczenie rozprawy podawany przez JP, gdzie człon określający desygnuje ławę obrońców w sądzie. Zogniskowana została predykcja dodatkowa o miejscu, jakie zazwyczaj w scenariuszu rozprawy sądowej zajmuje adwokat. Są to jednak przypadki rzadko spotykane. Złożenie to zastąpione jest współcześnie przez *demande d'ajournement d'un procès* o regularnej kondensacji predykatu i argumentu desygnującego <coś>.

Tekstowe warianty kondensacji

Jest rzeczą powszechnie wiadomą, że słowniki nie zawierają pełnej wiedzy o znaczeniu i strukturze leksemów czy terminów. Ostatnio rozwijające się prace w lingwistyce korpusowej wychodzą naprzeciw potrzebom tłumaczy, pokazując metody analiz leksykograficznych czy terminograficznych, dając im w ten sposób narzędzia do odszukania właściwego ekwiwalentu.

Analizując na przykład leksem *demande* w korpusach paralelnych francuskim i polskim, jakim jest *Règlement N° 40/94 du conseil du 20 décembre 1993 sur la marque communautaire/Rozporządzenie Rady (WE) NR 40/94 z dnia 20 grudnia 1993 r. w sprawie wspólnotowego znaku towarowego* (RUE 40/1994), częściowo opracowany w pracy magisterskiej przez M. Fijałkowską (2005), stwierdzamy, że występuje on w różnych kontekstach i w tym samym tekście są różne ekwiwalenty. Wstępne spostrzeżenia doprowadzają do stwierdzenia, że termin *demande* tłumaczony jest albo jako *wniosek*, albo jako

zgłoszenie; z kolei polskiemu terminowi *wniosek* odpowiada też drugi francuski, *requête*, a polskiemu terminowi *zgłoszenie – dépôt*. W poszukiwaniu odpowiedzi na te zaskakujące wyniki ekscerpacji terminów z tekstu zastosujemy metodę analizy struktur predykatowo-argumentowych w scenariuszu modalności prośby, naszkicowanego w poprzednim punkcie.

Różnorodność ekwiwalentów w danym tekście

W analizowanym rozporządzeniu RUE 40/1994 termin *demande* tłumaczony jest jako *zgłoszenie*. Nowy termin pojawia się na oznaczenie całości dokumentów potrzebnych do zarejestrowania znaku towarowego i ma on strukturę złożenia syntagmatycznego *demande de marque communautaire – zgłoszenie wspólnotowego znaku towarowego*. W języku francuskim obserwujemy zamiennie występujące z *demande* rzeczowniki *requête* i *dépôt* we właściwych dla nich kontekstach.

Opozycja *demande/requête* wyjaśniona jest w art. 26, w którym wyliczane są dokumenty, a *requête* desygnuje wniosek w konkretnej sprawie:

1. La demande de marque communautaire doit contenir: a) une requête en enregistrement d'une marque communautaire...	1. Zgłoszenie wspólnotowego znaku towarowego zawiera: a) wniosek o rejestrację wspólnotowego znaku towarowego...
---	--

A także w art. 108, gdzie wyodrębniona jest konkretna prośba z całości dokumentów:

Requête en vue de l'engagement de la procédure nationale – 1. Le demandeur ou le titulaire d'une marque communautaire peut requérir la transformation de sa demande ou de sa marque communautaire en demande de marque nationale: a) dans la mesure où la demande de marque communautaire est rejetée, retirée ou réputée retirée...	Wniosek o zastosowanie procedury krajowej – 1. Zgłaszający lub właściciel wspólnotowego znaku towarowego może wnieść o zmianę swojego zgłoszenia wspólnotowego znaku towarowego lub wspólnotowego znaku towarowego na zgłoszenie krajowego znaku towarowego: w zakresie, w jakim zgłoszenie wspólnotowego znaku towarowego jest odrzucone, wycofane lub uznane za wycofane...
--	---

Terminy *demande* i *requête* oraz *wniosek* i *zgłoszenie* nie są jednak synonimami, gdyż w tym tekście desygnują, w znaczeniu metonimicznym, różne teksty. Termin *demande* tłumaczony jest także w danych kontekstach jako

wniosek, jednakże za każdym razem desygnacja terminu jest określona kontekstowo, jak w art. 8:

marques à la date de la priorité invoquée à l'appui de la demande de marque communautaire	znaki z prawem pierwszeństwa w odniesieniu do wniosku o rejestrację wspólnotowego znaku towarowego
---	--

Bądź w syntagmie, w jakiej występuje:

demande d'enregistrement du transfert d'une marque communautaire (art. 17)	wniosek o rejestrację przeniesienia znaku towarowego (art. 17)
demande en déchéance de la marque communautaire (art. 55)	wniosek o stwierdzenie wygaśnięcia praw właściciela wspólnotowego znaku towarowego (art. 55)
demande en déchéance ou nullité de la marque communautaire (art. 55)	wniosek o stwierdzenie nieważności/ o unieważnienie wspólnotowego znaku towarowego (art. 55)
examen de la demande en déchéance ou en nullité (art. 56)	rozpatrywanie wniosku o stwierdzenie wygaśnięcia lub unieważnienie (art. 56)

Termin *wniosek* desygnuje w tych kontekstach konkretne pismo zawierające daną prośbę i jej treść.

Z kolei opozycja *demande/dépôt* pojawia się w innych kontekstach. Z fragmentu art. 25.1

La demande de marque communautaire est déposée, au choix du demandeur...	Zgłoszenie wspólnotowego znaku towarowego jest dokonywane według wyboru zgłaszającego...
--	--

Możemy zrekonstruować całą strukturę predykatowo-argumentową dla scenariusza *demande: déposer la demande de marque communautaire* – *dokonać zgłoszenia wspólnotowego znaku towarowego*, w którym predykat *déposer* – *dokonać* desygnuje czynność administracyjną. Podobnie jest z jego nominalizacją *dépôt* – *dokonywanie*, w której rzeczownik predykatywny zachowuje tę samą desygnację: *dépôt de la demande de marque communautaire* – *dokonywanie zgłoszenia wspólnotowego znaku towarowego*.

We francuskiej wersji rozporządzenia zauważamy zamianę *demande* na *dépôt* – *zgłoszenie* w niektórych kontekstach: *date de dépôt* – *data zgłosze-*

nia, *conditions de dépôt* – warunki zgłoszenia, *taxe de dépôt* – opłaty za zgłoszenie. Konteksty te wyznaczane przez rzeczowniki określające czas, warunki i opłaty zgłoszenia i ogniskują samą czynność administracyjną desygnowaną przez predykat *dépôt* – *dokonanie*, podczas gdy rzeczowniki predykatywne *demande* i *zgłoszenie* desygnują polisemicznie modalność prośby oraz całą dokumentację. W języku polskim różnica desygnacji nie została zasygnalizowana leksykalnie. Tak więc pojawienie się innego ekwiwalentu wywodzi się tutaj z różnego ogniskowania istotnego informacyjnie w strukturze predykato-argumentowej leksemu i jest podyktowane czynnikami pragmatycznymi właściwymi dla danej społeczności i dla danego tekstu.

Redukcja złożenia syntagmatycznego

Syntagmy (nominalizacje oraz złożenia syntagmatyczne) zbudowane z kondensacji struktury predykato-argumentowej poddawane są w tekście tym samym zasadom ekonomii języka, jak w przypadku innych jednostek. Redukcja tych syntagm jest zjawiskiem często spotykanym w tekstach specjalizacyjnych (zob. Jacques 2003), w tym prawniczych.

Główny termin analizowanego rozporządzenia, *demande de marque communautaire* – *zgłoszenie wspólnotowego znaku towarowego* występuje często w formie zredukowanej, często łączonej anaforycznie z wcześniej występującą formą pełną syntagmy, jak np. w art. 25.3:

Les demandes visées au paragraphe 2 qui parviennent à l'Office après l'expiration d'un délai d'un mois après leur dépôt sont réputées retirées	Zgłoszenia określone w ust. 2, które wpłyną do Urzędu po upływie jednego miesiąca od dokonania, uważa się za wycofane
--	---

W przypadku *demande* jest to odniesienie konkretne do wcześniejszego ustępu, paralelnie w języku francuskim i polskim. Ciekawsza z punktu widzenia językoznawczego jest redukcja syntagmy utworzonej na rzeczowniku predykatywnym desygnującym czynność administracyjną *dépôt de la demande* – *dokonanie zgłoszenia*. W języku francuskim jest to połączenie anaforyczne za pomocą przymiotnika dzierżawczego *leur*, a w języku polskim odesłanie do formy pełnej jest domyślne, kontekstowe.

Czysto leksykalne zestawienie na jednym tylko poziomie analizy prowadzi do błędnych wniosków, że ekwiwalentem francuskiego *dépôt* jest polski *dokonanie*, bowiem leksem ten występuje w rozporządzeniu jedynie raz, a jak

wcześniej zostało to wykazane, pojawienie się francuskiego *dépôt* w określonych syntagmach wynika z różnego ogniskowania elementów struktury predykatowo-argumentowej. Tak więc zaproponowana metoda analizy potwierdza konieczność wyodrębnienia poziomu wypowiedzi i poziomu zdania elementarnego w systemie języka, zwłaszcza w przypadku terminologii prawniczej, w której dominują syntagmy skonstruowane wokół rzeczownika predykatywnego.

Konstruowanie znaczenia wyrazu złożonego w tekście

Kolejnym problemem związanym ze strukturą i znaczeniem złożeń syntagmatycznych jest konstruowanie znaczenia syntagm z pozoru prostych formalnie i niesprawiających trudności w tłumaczeniu. F. Terral (2004), omawiając trudności w tłumaczeniu tekstów prawnych i prawniczych, zauważa dwa typy problemów: problemy wynikające ze ścisłego powiązania terminu z systemem prawnym danego kraju oraz problemy związane z kulturą. W pierwszym przypadku omawia problemy, jakie napotykają zwłaszcza kraje wielojęzyczne (Belgia, Szwajcaria, Kanada). Na gruncie polsko-francuskim przykładem tego typu różnic są umowy, analizowane przez A. Dolatę-Zaród (2005), gdzie np. termin *wynagrodzenie brutto* odsyła do dwóch systemów podatkowych.

Spośród problemów wynikających z nacechowania kulturowego niektórych terminów prawniczych F. Terral (2004: 882–887) wymienia: a) terminy desygnujące specyficzne dla danego systemu prawnego instytucje lub koncepty, b) terminy odnoszące się do mglistych pojęć, np. we francuskim *force majeure* (siła wyższa), *bonnes moeurs* (dobre obyczaje), *bonne foi* (dobra wola), *ordre public* (porządek publiczny), c) terminy nacechowane ideologicznie lub politycznie, np. *démocratie* (demokracja), *socialisme* (socjalizm), *droits de l'homme* (prawa człowieka), *Europe* (Europa). Terminy te świadczą o tym, że prawo jako nauka społeczna jest głęboko zakorzeniona w kontekście społeczno-kulturowym.

Znamiennym przykładem zakorzenienia terminów w tym kontekście jest termin *bien commun* – *dobro wspólne* w dyskursach specjalizacyjnych, który dla tłumacza nie stanowi problemu terminologicznego, natomiast można sobie zadać pytanie, jaki jest jego sens w danym tekście. Próbę zrekonstruowania składników znaczeniowych podjęto¹ w dwóch tekstach porównywalnych

¹ Zob. Śliwa 2006.

co do liczby znaków (ok. 20 000) i co do społeczności, do której są one adresowane (społeczność międzynarodowa): 1. przemówienie Philippe Quéau (PQ) z 1999 r. w UNESCO (http://2100.org/conf_queau1.html), 2. orędzie Jana Pawła II (JP II) na Światowy Dzień Pokoju 2005, (http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20041216_xxxviii-world-day-for-peace_fr.html).

Metodologia zastosowana do opisu konstrukcji znaczenia terminu *bien commun* łączy elementy semantyki referencyjnej z elementami kognitywnej G. Kleibera (1994, 1999) oraz analizy dystrybucyjnej Harrisa (1976): ustalenie kategorii rzeczy desygnowanych przez termin oraz badanie łączliwości członów *bien* – *dobro* i *commun* – *wspólne* w relacji paradygmatycznej z synonimami występującymi w tekście.

Analiza definicji i kategoryzacje pojęć

Philippe Quéau, definiując termin, odwołuje się do prawa międzynarodowego:

Il faut aussi définir ce que l'on entend par „bien commun”. En droit international, on l'entend au sens de „res nullius” (une chose qui n'appartient à personne, comme la haute mer) ou de „res communis” (une chose qui appartient à tous, comme le spectre des fréquences électromagnétiques). La catégorie de „res publica” en tant qu'elle s'oppose à la „res privata” peut aussi s'appliquer.

W tym kontekście znaczenie wyrażenia określone jest głównie poprzez relację przynależności do kogoś (nikt albo wszyscy) oddana przez czasownik *appartenir à qqn*.

Jan Paweł II cytuje definicję podaną w przypisie (5) Soboru Watykańskiego: „By wprowadzać pokój, zwyciężając zło dobrem, trzeba zwrócić szczególną uwagę na dobro wspólne (5) oraz jego formy społeczne i polityczne”. (5) Przypis brzmi: „W szeroko przyjętym znaczeniu tego pojęcia jako dobro wspólne rozumie się sumę tych warunków życia społecznego, które pozwalają bądź to grupom, bądź poszczególnym jego członkom pełniej i szybciej osiągnąć ich własną doskonałość. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 26.)”. Nie ma więc tutaj relacji przynależności ani właścicieli, lecz relacja pewnego potencjału pomiędzy warunkami a społeczeństwem czy osobą, wyrażona czasownikiem modalnym ‘pozwalać komuś coś uczynić’, co z kolei wyrażone jest zwrotem *osiągnąć doskonałość*.

Porównując kategorie rzeczy desygnowanych przez ten termin w dwóch tekstach stwierdzamy, że:

- w tekście PQ hiperonimem jest rzeczownik *chose* (rzecz) desygnujący szeroko pojętą kategorię rzeczy określoną przez relację przynależności do nikogo lub do wszystkich. Jako przykłady autor wylicza sporadycznie głębokie morze czy spektrum częstotliwości elektromagnetycznych.

- w tekście JP II hiperonim *warunki* jest określony: suma warunków życia społecznego i desygnuje pewną potencjalną kategorię rzeczy do zrealizowania. Autor nie wymienia przykładów.

Analiza hiperonimów wydobytych z definicji zawartych w tekście pokazuje, że autorzy mówią o dwóch różnych rzeczach.

Analiza dystrybucyjna terminu złożonego

Elementy metodologii dystrybucyjnej pozwalają zestawić jednostki leksykalne pozostające w relacji paradygmatycznej do poszczególnych członów terminu złożonego: *bien* (dobro) i *commun* (wspólne). Metodologia ta uzupełniona jest o elementy semantyki referencjalnej, zgodnie z którą uwzględniana jest desygnacja rzeczy i osób (twórca, właściciel, zarządzający, użytkownik) przez owe jednostki leksykalne.

Pytanie o rzeczownik to pytanie o to, jakim lub jak rzeczom przypisywana jest wartość dobra:

- w tekście PQ nie odnaleziono odrębnego leksemu *bien* (dobro), za wyjątkiem parafrazy *biens appartenant au domaine public* (dobra należące do domeny publicznej) będącej parafrazą definicyjną. Można przypuszczać, że kategoryzacja rzeczy przynależących do kategorii dobra wspólnego nie jest przedmiotem przemówienia autora. Natomiast zestawiając przymiotniki, stwierdzono, że istnieją synonimiczne terminy *bien commun mondial*, „*res publica*” *mondiale*, „*chose publique*” *mondiale*, *biens collectifs mondiaux* („*res communis*”, „*res nullius*” et „*res publica*”). Autor używa tych synonimów dla wskazania tych samych rzeczy (wspomniane morze i częstotliwości, a także woda, przestrzeń, dziedzictwo kulturowe itd.),

- w przemówieniu JP II sam rzeczownik *dobro* występuje często, a rzeczy przez niego desygnowane są uporządkowane w kilku kategoriach: a) wartości (pokój, miłość itd.), b) należące do przyrody (dobra ziemi, rzeczy stworzone), c) wyprodukowane przez człowieka (pochodzące z wiedzy i rozwoju techniki), d) organizacji życia społecznego (system sądownictwa i obrony, sieć dróg itd.). Sytuują się one w pewnej hierarchii wartości duchowych i materialnych.

Pytanie o znaczenie przymiotnika to pytanie o właściciela i użytkownika:

– PQ używa zamiennie przymiotników *commun* (wspólny), *public* (publiczny), a także *collectif* (kolektywny), któremu przypisuje szersze znaczenie, jak stwierdzamy to we fragmencie *les biens collectifs mondiaux* („*res communis*”, „*res nullius*” et „*res publica*”). W tekście Jana Pawła II znaczenie przymiotnika *commun* (wspólny) jest nieco inne: nie jest to już znaczenie ilościowe, lecz raczej jakościowe w nawiązaniu do derywowanego od niego przysłówka *communément* (wspólnie) określającego czasownik desygnujący uczestnictwo osób w tworzeniu dobra wspólnego (*cultiver, réaliser, s'engager à* (pielęgnować, realizować, angażować się w)).

Analiza semantyczna członów złożenia potwierdza ich zgodność znaczeniową z definicją podaną na wstępie oraz różnice w pojmowaniu rzeczywistości desygnowanej przez termin złożony *dobro wspólne*. Różnice te wyjaśniają także poniekąd fakt, że z punktu widzenia lingwistycznego mamy do czynienia z dwoma różnymi jednostkami: w tekście PQ jest to kolokacja, ponieważ N jest semantycznie autonomiczny i możliwa jest synonimiczna zamiana przymiotników, w tekście JP II jest to wyraz złożony, ponieważ nie można modyfikować formy bez zmiany znaczenia.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz nad konstrukcją struktury złożenia z wyrazem *demande* i konstrukcją znaczenia złożenia *dobro wspólne* wynika, że dla opracowania terminologii dwujęzycznej podstawą jest praca nad tekstem. Funkcjonowanie danego wyrazu w tekście pozwala zrozumieć, dlaczego pojawiają się nowe ekwiwalenty, wynikające z redukcji formy wyrazu bądź różnego ogniskowania na poziomie metajęzykowym. To także tekst zawiera niezbędne informacje do opisu znaczenia danej formy i jego uwarunkowania kulturowego. Te umiejętności filologiczne pracy nad tekstem, znajomości typu dyskursu i konstrukcji formalno-znaczeniowych jednostek językowych wychodzą naprzeciw wiedzy specjalistycznej prawnika, w którego kompetencjach leży wyjaśnienie kontekstu kulturowego analizowanych i tłumaczonych jednostek danego języka.

Literatura

- Dolata-Zaród, A., 2005, „Specyfika tłumaczenia tekstu specjalistycznego na przykładzie francuskiego języka prawniczego”, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia III*, tom 2: *Konteksty przekładowe*, Piotrowska, M. (red.), Kraków, s. 129–135.
- Fijałkowska, M., 2005, *Le terme «marque communautaire» dans la langue juridique polonaise et française*, praca magisterska, KUL.
- Harris, Z. S., 1976, *Notes du cours de syntaxe* (trad. par M. Gross), Paris.
- Harris, Z. S., 1990, „La genèse de l’analyse des transformations et de la métalangue”, *Langages* 99, s. 9–20.
- Jacques, M.-P., 2003, *Approche en discours de la réduction des termes complexes dans les textes spécialisés*, Doctorat Nouveau Régime, Université Toulouse II Le Mirail.
- Kleiber, G., 1994, *Nominales. Essais de sémantique référentielle*, Paris.
- Kleiber, G., 1999, *Problèmes de sémantiques. La polysémie en questions*, Lille.
- Lerat, P., 2002a, „Un niveau d’analyse privilégié pour les langues de spécialités européennes: le schéma dénoncé”, [w:] *Prospettive linguistiche della nuova Europa*, Schena L. i in. (red.), Milan, 67.
- Lerat, P., 2002b, „Vocabulaire juridique et schémas d’arguments juridiques”, *Meta*, 47–2, s. 155–162.
- Lerat, P., 2006, „Le prédicat sémantique *droit* sur le Web” *Mélanges offerts à Marie-Françoise Mortureux (LINX, mars 2006)*.
- Śliwa, D., 2000, *Aspects dénominatifs de la morphologie dérivationnelle (étude des noms d’artefacts en français et en polonais)*, Lublin.
- Śliwa, D., 2006, „Le terme *bien commun* et la construction du sens. Mais dans quel contexte?”, [w:] *Mots, termes et contextes*, Actes des septièmes Journées Scientifiques du réseau des chercheurs *Lexicologie, Terminologie, Traduction*, Bruxelles, 6–10 septembre 2005, AUF/LTT-ISTI, Blampain D. I. in. (red.), Bruxelles, s. 643–650.
- Terral, F., 2004, „L’empreinte culturelle des termes juridiques”, *Meta*, XLIX, 4, s. 876–890.
- Thoiron, Ph., 1994, „La terminologie multilingue: une aide à la maîtrise des concepts”, *Meta*, 39–4, s. 765–773.

Słowniki

(AM) Machowska, A., 2003, *Słownik terminologii prawniczej, polsko-francuski*, Oficyna Wydawnicza Branta.

(JP) Pieńkos, J., 1995, *Francusko-polski leksykon, prawo-ekonomia-handel*, PWN.

Structure and meaning of syntagmatic compounds in Polish and French legal terminology

(summary)

Syntagmatic compounds are quite frequently encountered in legal terminology, although they are not always taken into account in bilingual dictionaries. Therefore, most terms and their meanings may be found in legal texts.

The Z. Harris's distribution method, supplemented with cognitive elements (cf. P. Lerat), is a reliable analytical method in corpus linguistics. The method, postulated in this article, considers two levels: level of expression (transformed units of the language system) and metalinguistic level (elementary sentences). Instruments for the description of structures and meanings of syntagmas (compound words and transformed sentences) are scenarios (conceptual structures of a certain entity consisting of typical actions) and expression schemata (predicative-argumentative structures of elementary sentences designating a given scenario) which are then condensed as a result of focusing on a given element in accordance with pragmatic factors of validity and informativity.

Condensation and focusing are illustrated on the example of endocentric compounds in French (whose N1 is a predicative noun *demande*, rooted in the request modality scenario) and their equivalents in Polish. Examples taken from Polish and French legal dictionaries show tendencies, specific to each language, to condense a predicate or an argument in the N1 determinant element. Examples excerpted from parallel texts indicate the possibility of emergence of other equivalents, specific to a given text. The distribution-cognitive method is an instrument for describing the meaning of a compound word with a simple structure as, for instance, the term *dobro wspólne* (Eng. common good). This meaning differs from text to text and is culturally determined.

The analysis of terms in the text is a response, on the one hand, to the occurrence of new equivalents resulting from different focusing on the level of predicative-argumentative structures and from formal reduction and, on the other, to the occurrence of various meanings of one verbal form.